

Het communistisch verzet in Groningen

Auteur: Jan IJssink

Inhoudstafel: [Marxistische Studies nr. 107](#)

In 1986 publiceerde een onderzoeksgroep van het IPSO (Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek), het wetenschappelijk bureau van de Communistische Partij van Nederland, CPN, samengesteld en geleid door Ruud Weijdeveld, het boekje Rode Hulp, De opvang van Duitse vluchtelingen in Groningerland - 1933-1940. In de publicatie werd aan de hand van documenten en interviews met betrokkenen, uitgebreid ingegaan op de manier waarop vluchtelingen uit Duitsland in Groningen werden opgevangen, nadat in 1933 de nazi's aan de macht kwamen. Het waren vooral politieke vluchtelingen, communisten en enkele linkse sociaal-democraten, die via het netwerk van de Rode Hulp illegaal over de grens werden gebracht en ondergebracht in Groningen en vervolgens soms elders in Nederland. Dikwijls werden hun politieke activiteiten in Duitsland, zoals het drukken en verspreiden van pamfletten en krantjes, vanuit de grensstreek voortgezet en ondersteund door de CPN.

Eerbetoon aan de kameraden en hun verzet

In de jaren tachtig werden veel gegevens verzameld over de periode voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze bleven jarenlang op de plank liggen totdat Ruud Weijdeveld in 2009 de draad weer oppikte. Hij breidde het aanwezige materiaal uit met degelijk archiefonderzoek en aanvullende interviews met de enkele, nog levende verzetsstrijders of hun nabestaanden. Het resultaat is vastgelegd in een monumentaal werkstuk: twee boekdelen waarin het communistisch verzet in de provincie Groningen uitvoerig, zorgvuldig en vanuit verschillende standpunten wordt belicht.

We kunnen hier onmogelijk de vele en diverse verzetsactiviteiten samen te vatten, die uitgebreid en gedocumenteerd in de boeken worden beschreven. Dat zou onrecht doen aan de uitvoerig opgetekende vindingrijkheid, de opofferingsgezindheid, het doorzettingsvermogen en de onderlinge solidariteit van de kameraden. In de boeken wordt eveneens uitgebreid stilgestaan bij de ontberingen van de kameraden in de straf- en concentratiekampen, hun bevrijding en terugkeer naar Nederland. Alles is heel gedetailleerd vastgelegd en gestaafd met vele persoonlijke mondelinge en schriftelijke getuigenissen en officiële documenten. De twee delen vormen daarmee een monument voor deze kameraden, een eerbetoon aan wie dat zolang is ontzegd! Zij zullen en kunnen nu niet meer vergeten worden.

De CPN en Groningen

In de twee delen maken duidelijk waarom de CPN in Groningen een sterk bastion uitbouwde. De landarbeiders organiseerden zich in hun verzet tegen de schaamteloze uitbuiting in de landbouw en in de door de dikke boeren (herenboeren met landbouwbedrijven van 40 tot 50 ha) gedomineerde verwerkingsindustrie van landbouwproducten (aardappelmeel en strokarton). Hun strijd voor een menswaardig bestaan was een vruchtbare voedingsbodem voor de partij die de strijd praktisch en theoretisch ondersteunde. Niet voor niets werd in 1919 het eerste congres van de CPN in Groningen gehouden. In 1909 hadden de Tribunisten de SDAP (Sociaal Democratische Arbeiders Partij) verlaten en de SDP (Sociaal Democratische Partij, met het blad De Tribune) opgericht. De SDP werd in 1918 omgedoopt tot CPN.

Groningen vervulde ook een belangrijke rol bij de hereniging van de CPN met de Wijnkoop-groep in 1930. Deze had zich in 1925 afgesplitst na een conflict over de rol van communisten in de vakbeweging, waarin de Comintern (Communistische Internationale: de Derde Internationale) zich uitdrukkelijk had gemengd. In de grote landarbeidersstaking van 1929 in Groningen, die ruim vijf maanden duurde, was de noodzaak van eenheid duidelijk gebleken evenals de betekenis van de communisten in de economische strijd. Geert Sterringa, de voorman van de Wijnkoop-groep in Groningen, speelde in de hereniging een belangrijke rol.

De CPN en het fascisme

De Eerste Wereldoorlog had in Europa de machtsverhoudingen tussen de kapitaalgroepen en de werkende massa's ingrijpend veranderd. In Rusland was de Sovjet-Unie gevormd. In Duitsland en Frankrijk groeiden de communistische partijen. Het antwoord van de heersende klasse op deze voor haar politieke en economische onzekerheid was het

fascisme. In 1922 kwam in Italië Mussolini aan de macht en in 1926 volgde Portugal met een militaire staatsgreep. In 1933 behaalde de NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, de partij van Hitler) in Duitsland een verkiezingsoverwinning na een verkiezingscampagne met vele, soms zeer gewelddadige, intimidaties. Ook in Nederland kreeg de NSB (Nationaal Socialistische Beweging) onder leiding van Anton Mussert aanhang onder die delen van de bevolking die ernstig door de crisis werden getroffen. Voor de CPN werd de strijd tegen het fascisme daarmee steeds belangrijker.

Toen Hitler op 30 januari 1933 aan de macht gekomen was verzamelden zich op 5 februari 1933, volgens de Echo van het Noorden, 2000 demonstranten op de Ossenmarkt in Groningen tegen "Hitler, oorlog en fascisme". Zij waren daartoe opgeroepen door de CPN en andere revolutionaire organisaties. De demonstratie werd uit vrees voor ongeregelde heden ter plekke door de politie verboden, waarna later op de dag toch nog een 1000-tal demonstranten bijeenkwamen aan het Damsterdiep. Daar sprak ook Geert Sterringa. Aan het eind werd een verklaring aangenomen, waarin de demonstranten te kennen gaven hun volle vertrouwen te stellen in de Duitse arbeidersklasse onder leiding van de KPD (Kommunistische Partei Deutschlands), tegen het fascisme. Het verzet tegen Hitler-Duitsland bleef niet bij woorden. Later in het jaar weigerden Groningse arbeiders een Duits schip te lossen als niet de hakenkruisvlag naar beneden werd gehaald. Het initiatief tot deze actie lag bij drie communistische schippersvrouwen.

Volksfront

De oproep van de Comintern in 1935 om, als antwoord op het dreigend fascisme in Europa volksfronten te vormen, leidde in 1936 tot parlementaire overwinningen van de volksfrontpartijen in Frankrijk en Spanje. Zij behaalden de meerderheid en vormden regeringen. In Nederland volgde de CPN ook deze politiek. Scherpe kritiek van de CPN op de sociaaldemocratische leidingen van de SDAP en NVV (Nationaal Verbond van Vakverenigingen), die begin jaren dertig nog te horen was, bleef steeds meer achterwege om de weg naar een brede samenwerking tegen het fascisme open te houden. Maar de SDAP ging niet mee in deze politiek en bleef het communisme en het fascisme op een lijn stellen met de leuze: "Tegen Mussert en Moskou". Een uitzondering hierop vormde de gemeenteraad van Peize, in de provincie Groningen, waar met de gemeenteraadsverkiezingen van 1935 de CPN, SDAP en de lokale partij Gemeentebelang een gezamenlijke fractie hadden gevormd. De landelijke SDAP-leiding zorgde er echter voor dat de lokale SDAP zich uit deze samenwerking terugtrok.

Internationale Rode Hulp: voorbereiding op verzet in de oorlog

Al snel na de machtsovername door de nazi's in Duitsland werd de KPD verboden en de communisten opgepakt. Velen van hen werden geïnterneerd in concentratiekampen aan de grens met Nederland. Zij werden als dwangarbeiders tewerkgesteld in de veengebieden aan de grens met Drenthe en Groningen. Na hun ontsnapping uit de kampen lag een vlucht over de grens met Nederland voor de hand. De strijd tegen het fascisme in Groningen werd heel concreet toen vluchtelingen voor het naziregime, de Duits-Nederlandse grens overstaken. De Internationale Rode Hulp, in 1922 door de Comintern opgericht en vanaf 1925 door Clara Zetkin geleid, organiseerde het transport en onderdak voor de vluchtelingen. Deze kwamen niet alleen uit de kampen maar ook uit de rest van Duitsland, waar door hun politieke activiteiten de grond onder hun voeten te heet was geworden. De Groninger communisten en sympathisanten hadden met deze taak hun handen vol.

Hoewel Ruud Weijdeveld reeds in 1986 deze Rode Hulp in een publicatie vastlegde, zijn deze activiteiten terecht uitgebreid opgenomen in dit werk over het communistisch verzet. Ze legden immers de basis voor het latere verzet in Groningen als in 1940 nazi-Duitsland Nederland binnenvalt en bezet. Ze maken duidelijk dat de communisten, die bij de Rode Hulp betrokken waren, er al op voorbereid waren om ondergronds te gaan. De Duitse communisten waren daar vanaf 1933 al toe genooddaakt en deelden hun ervaringen, via Rode Hulp met hun Groningse kameraden.

Het onderdak verschaffen aan vluchtelingen was in de jaren dertig niet alleen riskant, het betekende ook persoonlijke opofferingen van de opvanggezinnen. De economische crisis had vooral ook in Groningen grote werkloosheid veroorzaakt. Van de geringe inkomsten van kameraden moesten bovendien de Duitse onderduikers worden gevoed en gehuisvest. De Rode Hulp organiseerde inzamelingen van geld en in natura om te proberen in deze noden te voorzien.

Nederlandse regering zet handel met nazi-Duitsland door

Na het aan de macht komen van de nazi's spande de Nederlandse regering van Colijn zich in om op goede voet te staan met de politieke en economische machthebbers in het buurland. Nederland was het eerste land dat al in 1933 een handelsovereenkomst sloot met Hitler-Duitsland. Gevolg van deze politiek was dat Duitse vluchtelingen werden opgepakt en weer over de grens naar Duitsland gezet. Na kritiek in het parlement werd dit beleid versoepeld. De toenmalige minister Van Schaik verklaarde dat bij 'lijfsgevaar' geen uitwijzing zou mogen plaatsvinden. Een uitzondering werd echter gemaakt voor hen die zich actief bleven inzetten in de antifascistische strijd. Op vragen van Wijnkoop in de Tweede Kamer antwoordde Van Schaik "dat van mij niet te verwachten is dat ik zal goedkeuren dat aan actieve revolutionairen, die als zodanig bekend zijn, een verblijfsvergunning in ons land wordt verleend". In 1938 werd het beleid weer aangescherpt en de grens met Duitsland gesloten voor vluchtelingen. Alleen tijdelijk, na de Kristallnacht^[1], werd de grens weer even opengesteld voor Joodse vluchtelingen, om in 1939 definitief te worden gesloten.

Het boek toont hoe de Nederlandse overheid actief antifascistische vluchtelingen opspoort en uitlevert aan Duitsland. De Internationale Rode Hulp reageerde daarop met vele campagnes om hiertegen te protesteren.

Partij als vehikel voor het verzet

Voor de CPN waren deze ontwikkelingen in de jaren dertig een enorme leerschool. Paul de Groot, lange tijd politiek secretaris van de CPN, noemde de scheuring met de Wijnkoop-groep over de vakbondspolitiek in 1925 en de hereniging in 1930 (na de ervaring met de landarbeidersstaking in 1929) het overwinnen van het sektarisme. Het persoonlijke contact met de gevluchte Duitse kameraden en de noodzaak om deze te laten onderduiken verschaftte ervaringen met de opbouw van een beveiligde organisatie. Zo werd de hulp aan vluchtelingen georganiseerd in groepjes van 3 of 5 man, om bij verraad de schade te beperken. Ook contacten met de verboden KPD, die in de buurlanden structuren opbouwde om de strijd in eigen land voort te zetten en te ondersteunen, droegen bij aan de versterking van de organisatie en de politieke standpunten van de CPN.

De partij werd voor de leden en ook voor sympathisanten, een betrouwbaar vehikel om hun verantwoordiging over het onrecht en hun verbondenheid met de – een beter bestaan strijdende medemens – tot uitdrukking te brengen. Bovendien kanaliseerde en kristalliseerde de partij hun ongenoegen met de politiek van de heersende klasse in politieke standpunten, die in pamfletten, oproepen en campagnes zichtbaar en uitgewerkt werden. De partij was voor hen ook een inspiratiebron die de mogelijkheid inhield van een andere maatschappij, zonder uitbuiting en zonder de dreiging van het fascisme als kapitalistische noodrem.

Het is belangrijk dit vast te stellen om de kameraden te begrijpen die in actie kwamen tegen het fascistisch regime in Duitsland en die na de inval van Nazi-Duitsland in Nederland in het verzet gingen en aan wie dit monumentale boek van Ruud Weijdenbosch is opgedragen. Het waren niet alleen gevoelens van solidariteit en medeleven met de onderdrukten die hen bewoog, maar vooral ook een politieke overtuiging, waaruit hun politieke organisatie voortkwam.

Het niet-aanvalsverdrag tussen Duitsland en de Sovjet-Unie

Dat de standpunten van de partijleiding overigens niet kritiekloos werden overgenomen blijkt wel uit de discussie bij kameraden over de verklaringen door het partijbestuur van de CPN over het niet-aanvalsverdrag tussen Hitler-Duitsland en de Sovjet-Unie in 1939. Dit was voor vele kameraden moeilijk te begrijpen. Terecht bleef de partijleiding voortdurend wijzen op de noodzaak van een vredesalliantie tussen Frankrijk, Engeland en de Sovjet-Unie als antwoord op de expansie-aspiraties en agressie van nazi-Duitsland. Maar dat was niet genoeg om het onbegrip over het niet-aanvalsverdrag op te helderen. Evenmin als de dreiging van het Anti-Kominternpact [\[2\]](#) van Duitsland, Italië en Japan: de as-mogendheden. Een pact dat kon rekenen op heimelijke sympathie van westerse mogendheden en op openlijke steun van de kapitaalgroepen. De vredesalliantie van de geallieerden kwam pas tot stand na de inval in de Sovjet-Unie in juni 1941 en werd uitgebreid met de Verenigde Staten na de aanval op Pearl Harbor. Maar de politieke vijanden van de CPN in Nederland lieten niet na te betogen dat het niet-aanvalsverdrag aantoonde dat de leuze "Tegen Mussert én Moskou" juist was geweest. Een redenering die kameraden in discussie met anderen toen niet makkelijk konden weerleggen.

Achteraf, nu vele archieven zijn opengegaan, had de Sovjet-Unie toen weinig keus. Alle pogingen om een alliantie te sluiten met Frankrijk en Engeland tegen nazi-Duitsland liepen op niets uit. En de aanval van nazi-Duitsland was slechts een kwestie van tijd. Die werd gewonnen met het niet-aanvalsverdrag, waardoor een groot deel van de zware industrie uit het westen van de Sovjet-Unie 'over de Oeral' kon worden gebracht en dus – voorlopig – buiten bereik lag van een Duitse invasie. Was dit niet gebeurd dan zou de Tweede Wereldoorlog ongetwijfeld een ander verloop (bv. de afloop van de slag bij Koersk en Stalingrad) hebben gehad.

Na de oorlog

Na de oorlog waren de machtsverhoudingen in de wereld en Nederland ingrijpend gewijzigd. De CPN was door haar aandeel in het verzet een belangrijke factor geworden. Het dagblad De Waarheid kreeg honderdduizenden abonnees. Internationaal was de Sovjet-Unie een grootmacht geworden. De CPN haalde in Groningen electorale overwinningen. In de stad ging de CPN van 5,7 % in 1939 naar 18,6 % in 1946. In Delfzijl van 10,6 % naar 31,0 %, in Zuidbroek naar 31,3 %, in Finsterwolde van 48,6 % naar 54,5 % en in Beerta van 45,6 % naar 53,5 %. Maar niet alleen in Groningen. In Amsterdam werd de CPN in 1946 de grootste partij met 32 % van de stemmen! Bij de Tweede Kamerverkiezingen in datzelfde jaar haalde de CPN 10,6 % van de stemmen.

Reacties van de heersende klasse konden niet uitblijven. Die had internationaal al voor het einde van de oorlog, in 1944 in Bretton Woods (internationale conferentie waar o.a. het IMF en de Wereldbank werden opgericht) al lijnen uitgezet om de macht te behouden of weer in handen te krijgen. Het anticommunisme werd als belangrijk wapen ingezet. De angst voor het communisme werd actief aangewakkerd toen in 1949 de communistische partij in China de macht veroverde. In Nederland werd de CPN politiek geïsoleerd omdat zij zich als enige bleef verzetten tegen de Indonesië-politiek van Nederland. De CPN had vanaf het begin van haar bestaan gepleit voor de onafhankelijkheid van Indonesië. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1933 had zij op haar kandidatenlijst afwisselend een Nederlander en een Indonesiër geplaatst.

Schaamteloos werd het anticommunisme vervolgens ingezet in organisaties van het voormalig verzet. Nadat al eerder

leden van de CPN, die door deelname aan de burgeroorlog in Spanje aan de zijde van de Republiek hun Nederlands staatsburgerschap waren kwijtgeraakt en uit de Expoge (ex-politieke gevangenen) waren geweerd, werden in 1949 alle CPN-leden uit de voormalige verzetsorganisaties geschrapt. Als motief werd aangevoerd dat in Tsjecho-Slowakije, na een verkiezingsoverwinning, een regering was gevormd met louter communisten.

Tegenwerking van de Stichting 1940-1945

Maar hier bleef het niet bij. Veel van de communistische oud-verzetssrijders waren er na de oorlog lichamelijk en geestelijk slecht aan toe. De transporten en het verblijf in de kampen hadden hun tol geëist. Velen waren niet in staat te werken, waardoor zij geen inkomen hadden. Voor communisten bleek het echter niet eenvoudig om een uitkering te krijgen van de daarvoor opgerichte Stichting 1940-1945. In het boek van Ruud Weijdeveld staan vele schrijnende voorbeelden. Hoe communistische verzetshelden en hun nabestaanden moesten opboksen tegen de anticommunistische regelgeving en uitvoering. Een argument dat werd gehanteerd om hen een uitkering te onthouden was dat de communisten niet voor het vaderland hadden gevochten, maar voor de Sovjet-Unie. Uit het boek van Ruud Weijdeveld blijkt echter overduidelijk dat communisten al strijd voerden tegen het fascisme en de fascistische dreiging voor Nederland, toen anderen daar nog helemaal niet aan toe waren. Vooral in Groningen bleek het uitkeren van vergoedingen door de Stichting 1940-1945 aan communisten te worden gesaboteerd. Het hoofdbestuur van de Stichting corrigeerde keer op keer de plaatselijke uitkeringsinstantie en moest in sommige gevallen buiten de plaatselijke uitkeringsinstantie om een aanvraag afwickelen.

Ruud Weijdeveld, Het communistische verzet in Groningen 1940-1945, Deel 1 en 2.

Profiel Uitgeverij, Bedum 2014 - Geert Sterringa Stichting. ISBN 978 90 5294 5538. Beide delen zijn (zonder verzendingskosten) te bestellen op <http://www.geertsterringastichting.nl/> voor € 42,95. Of te koop in de boekhandel.

[1] De Kristallnacht (nacht van 9 op 10 november 1938) was een door de nazi's georganiseerde actie tegen de joden in Duitsland. Joden werden aangevallen, 1.000 tot 2.000 synagogen in brand gestoken en ongeveer 7500 winkels en bedrijven van joden vernield. Ook joodse huizen, scholen, begraafplaatsen en ziekenhuizen moesten het ontgelden. Het werd de brandweer verboden om de branden te blussen. Die nacht werden 400 joden vermoord of tot zelfmoord gedreven.

[2] Dit pact werd op 25 november 1936 door het Japanse Keizerrijk en nazi-Duitsland gesloten en viseerde in het bijzonder het communisme en daarbij vooral de Sovjet-Unie. Italië sloot in 1937 aan Deze drie landen vormden dan de as-mogendheden. Nog later sloot ook het fascistische Spanje aan.